

Деякі питання, пов'язані із законодавчим регулюванням створення та діяльності банківських об'єднань в Україні

В. КРОТЮК

заступник Голови Національного банку України, кандидат юридичних наук,

Я. БЕРНАЗЮК

начальник відділу Юридичного департаменту Національного банку України, кандидат юридичних наук

Ведення підприємницької діяльності часто вимагає від суб'єктів господарювання об'єднання зусиль та концентрації капіталу для досягнення певного результату. В країнах з ринковою економікою все більше поширюються різноманітні об'єднання юридичних осіб, у яких одна компанія так чи інакше контролює діяльність інших. Не є винятком і банківська діяльність.

Дослідження правового статусу банківських корпорацій та груп досить актуальне, оскільки важливим аспектом розвитку банківської системи кожної країни є функціонування банківських об'єднань, а також здійснення консолідованого нагляду за останніми, як того вимагають Базові принципи банківського нагляду, визначені Базельським комітетом у документі "Міжнародне наближення оцінки капіталу і стандартів капіталу: переглянута концептуальна основа" (далі — Базові принципи банківського нагляду або Базель II)[11] та Директивою Європейського парламенту і Ради 2002/87 від 16 грудня 2002 р. "Про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими організаціями та інвестиційними фірмами у фінансових конгломератах"[12].

В Україні проблеми створення та діяльності об'єднань підприємств у вигляді холдингів, промислово-фінансових груп, корпорацій піднімалися у працях науковців та практиків, серед яких слід назвати праці І.Бейцуна[1], Л.Гончарука та Ю.Чабана[2], Б.Дерев'яненка[3], І.Заверухи[5], Є.Карманова[6], І.Лукача[7], І.Шамової[9] та інших.

Разом з тим у юридичній науці відсутні спеціальні дослідження, метою яких було б вивчення правового статусу саме банківських об'єднань.

Відповідно до ч. 4 ст. 336 Господарського кодексу України (далі — ГК) банки мають право створювати банківські об'єднання, види яких визначаються законом.

Частина 1 ст. 9 Закону "Про банки і банківську діяльність" (далі — Закон про банки) до банківських об'єднань відносить: банківські корпорації, банківські холдингові групи та фінансові холдингові групи.

Системний аналіз статей 9—13 цього Закону дає підстави стверджувати, що об'єднання, у яких можуть брати участь банки, умовно можна поділити на об'єднання, створені на комерційних засадах (банківські корпорації, банківські холдингові групи, фінансові холдингові групи), та об'єднання, створені не на комерційних засадах (спілки і асоціації).

Розмежування юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі міститься у статтях 84, 85 Цивільного кодексу України. Підставою для такого розмежування є наявність або відсутність у діяльності суб'єкта господарювання мети отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

Подібна класифікація використовується і у Російській Федерації. Відповідно до Федерального Закону "Про банки і банківську діяльність"[10] кредитні організації поділяються на спілки та асоціації, які не мають на меті отримання прибутку (ст. 3), та банківські групи і банківські холдинги (ст. 4).

Щодо об'єднань за участю банків, створених на комерційних засадах, то, на нашу думку, до суто банківських об'єднань можна віднести лише банківські корпорації та банківські холдингові групи. Це пов'язано з тим, що названі два типи об'єднань формуються виключно з числа банків.

З огляду на те, що фінансова холдингова група відповідно до ст. 12 Закону про банки повинна складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, серед яких щонайменше один банк, і материнською компанією має бути фінансова установа, таке об'єднання доцільно відносити до фінансових об'єднань. Відповідно до ст. 16 Закону "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" фінансові установи мають право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству та вимогам законів з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Крім того, Закон про банки надає визначення фінансової холдингової групи саме через поняття "фінансова установа" (ст. 2).

© В.Кротюк, Я.Берназюк, 2006

Таким чином, можна погодитися з думкою окремих авторів, що такий інститут як "фінансова холдингова група" необхідно виключити із Закону про банки[6, 31].

Крім того, це відповідатиме Базовим принципам банківського нагляду, згідно з якими банківськими групами називаються ті, основним видом діяльності яких є проведення банківських операцій[11].

Разом з тим питання створення та функціонування фінансових об'єднань за участю банків потрібно врегулювати спільно з Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Приймаючи Положення про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань[18] (далі – Положення № 377), Національний банк України (далі – НБУ) передбачив порядок реєстрації лише двох типів банківських об'єднань: банківської корпорації та банківської холдингової групи.

Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 9 Закону про банки банківські об'єднання створюються за попередньою згодою НБУ та підлягають державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків.

Згідно з Положенням № 377 для державної реєстрації до НБУ банківські корпорації, крім іншого, подають установчий договір та статут об'єднання. Специфіка діяльності банківських холдингових груп передбачає, що їх діяльність регулюється договором про заснування та діяльність.

На відміну від банківської корпорації, яка згідно з ч. 1 ст. 10 Закону є юридичною особою (банком), банківська холдингова група не володіє такими ознаками. Зокрема, вона не має відокремленого майна, у тому числі у вигляді статутного капіталу, не може самостійно мати та набувати нових прав і обов'язків, а також нести персональну юридичну відповідальність.

Відповідно до ст. 3 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців" сфера дії цього Закону поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб – підприємців. Таким чином, державну реєстрацію відповідно до зазначеного вище Закону повинні проходити лише банківські корпорації.

З огляду на викладене, вважаємо, що у Закон про банки і Положення № 377 доцільно внести зміни, згідно з якими передбачити, що державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків підлягають лише банківські корпорації. Щодо банківських холдингових груп, то вони, як і банківські корпорації, мають створюватися за попередньою згодою НБУ, але тільки з внесенням до окремого Державного реєстру банківських холдингових груп.

За загальним правилом, підприємства – учасники господарських об'єднань мають право бути членом інших об'єднань (ч. 2 ст. 121 ГК). У той же час відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону про банки банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

На наш погляд, заборона банкам бути учасниками декількох банківських об'єднань пов'язана з їх виключною правоздатністю, яка передбачає наявність у банків додаткових (виключних) прав і одночасно існування ряду заборон та обмежень, нехарактерних для інших суб'єктів господарювання (наприклад, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет), страхування (за винятком виконання функцій страхового посередника), випуску акцій на пред'явника, інвестування коштів у підприємства, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників, тощо).

Цікавою є думка російських науковців, які вважають, що наділення банків винятковою правоздатністю насамперед необхідне для забезпечення належного нагляду за їх діяльністю. Це зумовлено тим, що банківська діяльність пов'язана з акумуляцією і перерозподілом значних коштів, а тому має особливе значення для економіки держави та може заподіяти збитки необмеженому колу осіб[8, 62].

Крім цього, виняткова правоздатність банків повинна зумовлюватися також тим, що вони працюють не з власними, а із залученими коштами.

У межах цього дослідження слід звернути увагу на положення Закону про банки, які передбачають, що учасники банківського об'єднання можуть вийти з його складу із збереженням взаємних зобов'язань та дотриманням умов укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання (ч. 5 ст. 9 Закону про банки). У цьому, нібито, простежується один з основних принципів діяльності банківських об'єднань – добровільність.

Разом з тим, вважаємо, що зазначена норма може застосовуватись лише стосовно банківських корпорацій, оскільки дочірній банк у банківській або фінансовій холдинговій групі не зможе самостійно вийти з групи. Якщо банк/фінансова установа (материнська компанія) володіють більшістю акцій дочірнього банку, він може вийти з групи тільки шляхом зменшення материнською компанією участі у цьому банку до рівня нижче 50%.

Згідно зі ст. 69 Закону про банки і главою 4 Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [19] банківські об'єднання зобов'язані складати консолідовану фінансову звітність. Крім того, вимоги до подання звітності на консолідованій основі в Україні передбачені главою 2 розділу X Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні[20]*.

Частин
що учасник
повідальніс
ників відпс
вору (полс
корпорацік
холдингов
діяльність
дальність
діяльності

У данс
ч. 3 ст. 123
договором
нання відп

На наї
доцільно з
ширення і
холдингов
може спр
підтримав
кого банкі
до фінанс
ті підтрим
може спр
укладення
лених ст.

Мають
відації ба
ставами в
може бут
винесене
відацію б
зі, коли д
вимогам
загрожує
банківськ
ліквідаці
діяльності

На н
виключні
об'єднан
господар
частині,
відно до
господар
може лік
строку, і
його в у
том.

Якш
компаній
хоча б о
об'єднан
мас пра

* У Європ
компаній,
звітність
що стосу

підприємства —
днань мають право
ь (ч. 2 ст. 121 ГК).
4 ст. 9 Закону про
ком лише одного

банкам бути учас-
к об'єднань пов'я-
тністю, яка перед-
кових (виключних)
яду заборон та об-
их суб'єктів госпо-
ам забороняється
ого виробництва,
ці пам'ятних, юві-
т), страхування (за
страхового посе-
ед'явника, інвес-
ва, статутом яких
тність його влас-

ких науковців, які
в винятковою пра-
хідне для забезпе-
діяльності. Це зу-
яльність пов'язана
значних коштів, а
ля економіки дер-
ки необмеженому

вдатність банків
тим, що вони пра-
ченими коштами.
ня слід звернути
о банки, які перед-
ського об'єднання
береженням взаєм-
ім умов укладених
і господарювання

У цьому, нібито,
х принципів діяль-
добровільність.
о зазначена норма
совно банківських
банк у банківській
упі не зможе само-
нк/фінансова уста-
лодіють більшістю
же вийти з групи
еринською компа-
івня нижче 50%.

о банки і главою 4
ання та оприлюд-
нків України [19]
ні складати консо-
Крім того, вимоги
підованій основі в
зділу X Інструкції
ності банків в Ук-

Частина 7 ст. 9 Закону про банки встановлює, що учасники банківського об'єднання несуть відповідальність за зобов'язаннями інших його учасників відповідно до укладеного між ними договору (положення № 377 зобов'язує банківську корпорацію в установчому договорі про заснування та холдингову групу в договорі про заснування та діяльність передбачати положення про відповідальність учасників за результати своєї спільної діяльності).

У даному разі Закон про банки, на відміну від ч. 3 ст. 123 ГК, презюмує наявність установленого договором обов'язку учасника банківського об'єднання відповідати за зобов'язаннями інших членів.

На нашу думку, в ч. 7 ст. 9 Закону про банки доцільно зробити певне застереження щодо непоширення дії цієї норми на учасників фінансової холдингової групи. У протилежному випадку вона може сприяти відтоку коштів з банку/банків для підтримання фінансово проблемних установ такого банківського об'єднання. Дія цієї норми щодо фінансової холдингової групи не відповідає обов'язку банків, а також власників істотної участі підтримувати адекватність капіталу банків та може сприяти їх ухиленню від обмежень щодо укладення угод з пов'язаними особами, встановлених ст. 52 Закону про банки.

Мають особливість підстави та порядок ліквідації банківських об'єднань. Так, вказаними підставами відповідно до ч. 9 ст. 9 Закону про банки може бути рішення учасників або рішення суду, винесене з ініціативи НБУ. Позов до суду про ліквідацію банківського об'єднання НБУ подає у разі, коли діяльність такого об'єднання суперечить вимогам антимонопольного законодавства або загрожує інтересам вкладників чи стабільності банківської системи. Проте слід зазначити, що ліквідація банківського об'єднання не припиняє діяльності банків, які були його учасниками.

На наш погляд, Закон про банки містить не виключний перелік підстав ліквідації банківських об'єднань. Згідно з ч. 2 ст. 6 законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить цьому Закону. Відповідно до ч. 6 ст. 59 ГК та ч. 3 ст. 19 Закону "Про господарські товариства" суб'єкт господарювання може ліквідуватися також у зв'язку із закінченням строку, на який він створювався, або визнанням його в установленому законом порядку банкрутом.

Якщо банк/фінансова установа (материнська компанія) діє у спосіб, що не відповідає інтересам хоча б одного з банків-учасників банківського об'єднання, НБУ згідно зі ст. 73 Закону про банки має право застосувати до материнської компанії

захід впливу у вигляді тимчасової заборони власнику істотної участі в банку (в даному разі материнській компанії) використовувати право голосу придбаних акцій.

На нашу думку, такі повноваження НБУ у сфері нагляду за діяльністю банківських об'єднань є недостатніми. У випадку, якщо стан або діяльність будь-якого підприємства, яке є учасником банківського об'єднання, визнається таким, що може завдати шкоди банку або поставити у небезпеку інтереси його вкладників та інших кредиторів, НБУ повинен бути наділений повноваженнями вимагати від цього підприємства вжиття відповідних заходів, у тому числі відчуження своєї частки у банку до рівня, меншого 50%.

Крім того, у законодавстві слід закріпити право НБУ застосовувати заходи впливу до материнських компаній банківських об'єднань за порушення ними ч. 2 ст. 9 Закону про банки, яка передбачає, що банківське об'єднання створюється за попередньою згодою НБУ та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків.

Визначення банківських об'єднань, що зустрічається у працях окремих українських науковців, як складної юридичної особи, котра має спеціальну правоздатність, створена на основі поєднання матеріальних інтересів банків-учасників та діє відповідно до встановленого договору або рішення установчих зборів [6, 31], не повною мірою враховує їх специфіку.

На наш погляд, загальна характеристика банківського об'єднання через поняття юридичної особи буде правомірною лише щодо банківської корпорації, яка має відокремлене майно, зокрема, у вигляді статутного капіталу, може самостійно мати та набувати нових прав і обов'язків, а також відповідати за неправомірну реалізацію своїх прав або невиконання обов'язків.

Учасниками банківської корпорації, як і банківської холдингової групи, можуть бути лише банки. У разі, якщо учасником банківської корпорації стане хоча б одна особа, яка не є банком, таке об'єднання втрачає статус банківської корпорації.

Тому з метою створення гарантій збереження банківською корпорацією свого статусу її установчі документи в обов'язковому порядку мають містити заборону для банків-учасників відчужувати небанківським установам належну їм частку в статутному капіталі цього банківського об'єднання.

Метою створення банківської корпорації, як і інших банківських об'єднань, крім концентрації капіталів банків-учасників, підвищення їх загаль-

* У Європейському Союзі ведення бухгалтерської звітності та оформлення компаній, що входять до так званих груп компаній, врегульовано 7-ю директивою Європейського співтовариства від 13 червня 1983 р. № 83/349 "Про консолідовану звітність", яка встановлює особливі правила порівняно з 4-ю директивою від 25 липня 1978 р. № 78/660 "Про річну звітність", що стосується оформлення бухгалтерської звітності для всіх інших компаній.

ної ліквідності та платоспроможності, може бути залучення капіталу під великі проекти, диверсифікація кредитних ризиків, вихід на зовнішні ринки, вироблення механізмів швидкого реагування на зміну кон'юнктури ринку, отримання додаткових доходів шляхом збільшення асортименту послуг, підвищення конкурентноздатності у сфері надання фінансових послуг як з боку банків, так і небанківських установ (учасників ринку цінних паперів та інституцій, котрі управляють активами), зниження собівартості послуг шляхом скорочення витрат тощо.

Банківська корпорація підлягає реєстрації у НБУ і заноситься до Державного реєстру банків. Порядок реєстрації банківської корпорації детально врегульовано Положенням № 377, який включає два етапи: отримання попередньої згоди у НБУ на створення об'єднання та державна реєстрація банківської корпорації із занесенням до Державного реєстру банків.

Статутний капітал банківської корпорації повинен відповідати загальним вимогам НБУ щодо статутного капіталу новостворюваного комерційного банку, встановленим статтями 31, 32 Закону про банки.

На наш погляд, з метою стимулювання створення банківських об'єднань в Україні ст. 11 Закону про банки доцільно доповнити ч. 7, у якій передбачити, що банківська холдингова група при розрахунку економічних нормативів розглядається як один банк. Порядок такого розрахунку визначається НБУ. При цьому ч. 6 даної статті, яка встановлює, що "материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капітал кож-

ного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними", слід викласти у новій редакції: "Національний банк України надає дозвіл на створення банківської холдингової групи лише за умови, якщо угода про її створення передбачає відповідальність материнського банку за фінансовий стан дочірніх банків".

Зазначені зміни дозволять невеликим банкам створювати банківські об'єднання (так звані "парасольки капіталу"), зберігаючи при цьому статус юридичної особи. Крім того, буде визначено цивільзоване правове поле для розв'язання проблеми недокапіталізації банківських установ шляхом створення банківських холдингових груп, оскільки на даний час процес об'єднання банків, як правило, йде шляхом приєднання чи злиття одного банку з іншим на правах філії або створення прихованих банківських холдингових груп.

Таким чином, аналіз наукової літератури з досліджуваної теми, а також вивчення правового поля, яке регулює питання створення та функціонування банківських об'єднань, вказує на те, що нормативно-правові акти у цій сфері потребують удосконалення. Внесення відповідних змін до законодавства дозволить Україні вийти на якісно новий рівень регулювання діяльності банків та вирішити деякі проблеми, які гальмують процеси наближення механізмів здійснення консолідованого нагляду за діяльністю банківських установ до світових стандартів. Крім того, будуть створені належні умови для підвищення рівня концентрації капіталу банків, що на сьогодні є стримуючим чинником подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банківської системи України.

Використані матеріали:

1. Б е й ц у н І.В. Дискусійні питання поняття холдингу в законодавстві та у правовій науці // Вісник господарського судочинства. — 2004. — № 1. — С. 366—371.
2. Г о н ч а р у к Л., Ч а б а н Ю. Объединение предприятий в форме корпорации. Правовое регулирование создания и деятельности корпораций по законодательству Украины // Юридическая практика. — 2005. — № 25. — С. 8—9.
3. Д е р в ' я н с к о Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 5. — С. 20—23.
4. Е ф и м о в а Л.Г. Банковское право: Учеб. и практ. пособ. — М., 1994. — 360 с.
5. З а в е р у х а І.Б. Банківське право: Посіб. для студ. — Львів, 2002. — 222 с.
6. К а р м а н о в Є. Правові аспекти реструктуризації банківської системи України // Право України. — 2001. — № 4. — С. 28—33.
7. Л у к а ч І.В. Холдингові компанії за законодавством України. Поняття, ознаки, нормативна база // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 1. — С. 245—252.
8. Т о с у н я н Г.А., В и к у л и н А.Ю. Исключительная правоспособность банков // Хоз. и право. — 1999. — № 5. — С. 58—63.
9. Ш а м о в а І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посіб. — К., 2001. — 195 с.
10. Федеральний Закон Російської Федерації "Про банки і банківську діяльність" // www.cbr.ru.
11. Міжнародне наближення оцінки капіталу і стандартів капіталу: переглянута концептуальна основа (Базель II) // www.cbr.ru.
12. Директива Європейського парламенту та Ради 2002/87/ЄС від 16 грудня 2002 р. "Про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими організаціями та інвестиційними фірмами у фінансових конгломератах" // www.cbr.ru.
13. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — С. 303—387.

14. Цивіль С. 7—208
15. Закон України. — 1
16. Закон України. — 1
17. Закон фінансових і
18. Положення Правління Н.
19. Інструкція постановою
20. Інструкція Національного

Недолі суб'єкт

А.КЛИМЕ кандидат (Університет)

Однією з законності. За його забезпечення суспільства в порушенні витку й заб

Юридична гарантія Особливості щодо зник з легітимності. Ці особи, суб'єкту ринку, по "контроль" ня злочинні виконання: них завданість за протидію ле

Однак, присвячені ності, пита первинног ними вчени му ставимс вові підста суб'єктів п порушення лізації дох також визн

© А.Климе

ISSN 0132-1331

14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — С. 7—208
15. Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III “Про банки і банківську діяльність” // Офіційний вісник України. — 2001. — № 1. — Ч. 1. — С. 1—34.
16. Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII “Про господарські товариства” // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49. — Ст. 682.
17. Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” // Офіційний вісник України. — 2001. — № 32. — С. 82—104.
18. Положення про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань, затверджене постановою Правління Національного банку України від 31 серпня 2001 р. № 377.
19. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затверджена постановою Правління Національного банку України від 7 грудня 2004 р. № 598.
20. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368.

Недоліки правового регулювання юридичної відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу

А.КЛИМЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент
(Університет “Україна”)*

Однією з найважливіших гарантій дотримання законності є інститут юридичної відповідальності. За його допомогою вирішуються завдання забезпечення соціальної стабільності, охорони суспільства від злочинних посягань та інших правопорушень, захисту прав і свобод громадян, розвитку й забезпечення незалежності і демократії.

Юридична відповідальність виступає також гарантією дотримання фінансової дисципліни. Особливого значення вона набуває у сфері діяльності щодо виявлення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом. Це зумовлено тим, що на юридичних осіб, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, покладено несприятим їм обов'язки “контроль фінансових операцій з метою виявлення злочинів. Тому для забезпечення належного виконання зазначеними суб'єктами покладених на них завдань передбачена юридична відповідальність за порушення вимог законодавства з питань протидії легалізації злочинних доходів.

Однак, незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемам юридичної відповідальності, питання притягнення до останньої суб'єктів первинного фінансового моніторингу вітчизняними вченими-юристами не досліджувалися. Тому ставимо перед собою мету — визначити правові підстави і вид юридичної відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу за порушення законодавства з питань протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, а також визначити недоліки і внести пропозиції до

законодавчих актів, норми яких регулюють зазначені відносини.

У теорії права розглядаються такі види юридичної відповідальності: перспективна і ретроспективна. Перспективна (позитивна) відповідальність “це добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою [1, 68-69]. Перспективна відповідальність передбачає свідоме, відповідальне ставлення індивідів до своїх вчинків, людей, роботи, тобто, це — основа поведінки суб'єктів, що виключає порушення правових приписів. Ретроспективна відповідальність — розглядається як реакція держави на правопорушення (як санкція за скоєне протиправне діяння, як покарання порушника правових приписів, як примушування особи, котра порушила правову норму, тощо) [2, 519]. Або — специфічні правовідносини між державою і правопорушником, що характеризуються накладенням на правопорушника обов'язку зазнати позбавлень і несприятливих наслідків особистого майнового і організаційного характеру за скоєне правопорушення [1, 68-69]. Це — відповідальність за вже скоєне протиправне діяння і тому вона має реальний характер.

Ознаками ретроспективної юридичної відповідальності є: 1) державно-правовий примус; 2) негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, винного у його вчиненні; 3) обов'язок правопорушника зазнати несприятливі наслідки за його протиправну поведінку [3, 432].

Вітчизняна теорія права розрізняє такі види ретроспективної юридичної відповідальності: кримі-

© А.Клименко, 2006